

Antreter Fanni

Nők a társadalom peremén

A női hajléktalanok helyzete Magyarországon

Társadalom soha nem létezett egyenlőtlenségek nélkül.¹ Egyes egyenlőtlenségek specifikusan érintenek bizonyos társadalmi csoportokat, amelyek közül a legtöbb kérdést a legkiszolgáltatottabb helyzetben lévők vetnek fel. Ilyenek a hajléktalan emberek is, akiknek létezése minden társadalomnak egy komplex szociális problémája.² A hajléktalanság ugyanis nem egy homogén társadalmi csoport, több kisebbség alkotja, melyek különböző igényeket támasztanak mind a társadalom, mind az állam felé, akiknek a feladata lenne ezek megkülönböztetése és az ezekre adott egyéni megoldások alapján problémáik kezelése. A valóság azonban azt mutatja, hogy a hajléktalanság egy nagy egészként van kezelve, noha társadalmi csoportjuk nem homogén: nem azonos problémákkal küzdenek a hajléktalan férfiak és a hajléktalan nők, vagy éppen a hajléktalan fiatalok és a hajléktalan idősek. Ezért is érdemes a hajléktalanságon belüli további csoportokkal foglalkozni, így választottam kutatásom tárgyául a hajléktalan nőket, mint a hajléktalanságon belüli egyik kisebbséget.

I. Interszekcionalitás

A hajléktalan nőknek pusztán a hajléktalanságon belüli kisebbségként való kezelése azonban nem vezet kielégítő eredményre. Az érintettek ugyanis nőként egyben részei a társadalmak általánosan egyik legnépesebb, hátrányokat elszenvedő csoportjának, melyet a nők alkotnak; azonban érdekeik nincsenek figyelembe véve sem a nők, sem a hajléktalanok társadalmi csoportján belül. Ennek következtében speciális problémáiknak már a felismerése is akadályokba ütközik, így valódi megoldások keresése és találása egy rendkívül összetett folyamat. A hajléktalan nők speciális helyzetének leírására jó értelmezési keret az 1980-as évek Amerikájában a Kimberlé Williams Crenshaw által megfogalmazott interszekcionalitás fogalma. Crenshaw az afro-amerikai nők társadalmi helyzetét vizsgálva megállapította, hogy az általuk elszenvedett hátrányok, specifikus voltukból kifolyólag sem a nőpolitika, sem az etnikai diszkriminációval foglalkozó politika oldaláról nem megragadhatóak és nem kezelhetőek.³

Crenshaw e felismerés hatására alkotta meg az interszekcionalitás definícióját, amely nem mást jelent, mint két vagy több egyenlőtlenségi dimenzió összefonódását egy társadalmi csoporton belül. A fogalom strukturális és politikai szempontból is használható,⁴ rövid ismertetése pedig hozzájárul a hajléktalan nők társadalmi csoportjának érdemi vizsgálatához.

¹FARAGÓ László: „Társadalmi-területi egyenlőtlenségek” *Tér és társadalom* 2016/3. 118–123. real.mtak.hu/47571/1/2803-8604-1-PB.pdf

²BÍRÓ Gyula – VADÁSZ Anikó: „A hajléktalan személyek sérelmére elkövetett bűncselekmények egyes kérdései” *Esély* 2003/4. 31–55. www.esely.org/kiadvanyok/2003_4/BIRO.pdf

³Kimberlé CRENSHAW: „Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine” *University of Chicago Legal Forum* 1989. 139–168.

heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/uchclf1989&div=10&id=&page=

⁴ CRENSHAW 1989 (3. l.).

A strukturális interszekcionalitás azt a jelenséget takarja, amikor a különböző egyenlőtlenségkategóriák egyidejű jelenléte nemcsak súlyos, hanem minőségileg más hátrányokat hoz létre. Az ezeket generáló társadalmi és gazdasági mechanizmusoknak több kategóriája különböztethető meg. Előfordulhat, hogy egyes egyenlőtlenségek önállóan fejtik ki hatásukat, emellett azonban megtörténhet, hogy egy személy többféle egyenlőtlenségi csoporthoz tartozik, ekkor többféle, egymástól független hátrányt kénytelen elszenvedni, melyek önállóan fejtik ki hatásukat. Ez utóbbi jelenséget az európai közpolitika additív diszkriminációnak nevezi.⁵ Ehhez kapcsolódik a strukturális interszekcionalitás harmadik csoportja, amikor több egyenlőtlenség együttes jelenléte nem külön-külön generál hátrányokat, hanem egybeolvadva egy minőségben különálló hátrányt okoznak – ekkor az adott hátrány kizárólag az egyik vagy kizárólag a másik egyenlőtlenségi tényező szempontjából nem is értelmezhető.⁶

Ezzel szemben Crenshaw politikai interszekcionalitásként azt a dimenziót nevezte meg, amikor az érintett közpolitikai szereplők – köztük a civil szervezetek – nem tudnak a többszörös egyenlőtlenséggel élők problémáira érdemben reagálni. Ennek a komplex helyzetnek a feloldására született Leslie McCall kutatása, melyben háromféle megközelítést javasol az interszekcionalitástól sújtott társadalmi csoportok speciális igényeire való reflektálásként.⁷ Az első megközelítés szerint egy megfelelően körülhatárolt társadalmi csoportot célszerű vizsgálat alá vetni, melyen belül, ráismervén a tagjai által megélt tapasztalatok komplexitására, felismerhetővé válnak azok a politikailag elhanyagolt területek, melyek háttérbe szorulása pont abból a tényből fakad, hogy összetettségük miatt nehéz megfelelő szemszögből megközelíteni azokat – ezzel McCall utal Crenshaw interszekcionalitás-elméletére. A második vázolt megközelítés szerint az elemzés módszereinek megváltoztatására lenne szükség, a társadalmi csoportokat ugyanis, mint a társadalom statikus elemeit szokás – hibásan – vizsgálni, azonban az interszekcionalitással sújtott kisebbségeket csak úgy lehet elhatárolni más csoportoktól, ha felismerjük, hogy azok dinamikusan változnak, mintegy reflektálva a különböző társadalmi folyamatokra. Maguk a kisebbségek is e módon jönnek létre. A harmadik lépés első ránézésre ellent mond az előző módszernek, hiszen a már létező elemzési kategóriákat hívja segítségül annak megállapítására, melyek a kapcsolódási pontok egyes önálló társadalmi csoportok között, ezáltal ugyanis nagyobb egyenlőtlenséget okozó tényezők megállapítására nyílik lehetőség.⁸ Példának okáért a hajléktalan nők társadalmi csoportját hasznos lehet összevetni külön a hajléktalan emberek és külön a nők társadalmi csoportjával, majd részletesebben elemezni a megfigyelt közös jellemzőket és eltéréseket.

⁵ DÓSA Mariann – KRIZSÁN Andrea: „A többszörös diszkrimináció helye a magyar genderpolitikában” in: JUHÁSZ Borbála (szerk.): *A nőtlen évek ára. A nők helyzetének közpolitikai elemzése 1989–2013* (Budapest: Magyar Nők Érdekvégyesítő Szövetség 2014) 63–93. mek.oszk.hu/14900/14936/14936.pdf

⁶ DÓSA – KRIZSÁN (5. l.).

⁷ Leslie MCCALL: „The Complexity of Intersectionality” *Signs* 2005/3. 1771–1800.

[lsa.umich.edu/content/dam/ncid-assets/ncid-documents/Ten%20Diversity%20Scholarship%20Resources/McCall%20\(2005\)%20The%20Complex%20of%20Intersectionality%20.pdf](http://lsa.umich.edu/content/dam/ncid-assets/ncid-documents/Ten%20Diversity%20Scholarship%20Resources/McCall%20(2005)%20The%20Complex%20of%20Intersectionality%20.pdf)

⁸ Jo ARMSTRONG – Sofia STRID – Sylvia WALBY: „Intersectionality: Multiple Inequalities in Social Theory” *Sociology* 2012. 224–240.

[lsa.umich.edu/content/dam/ncid-assets/ncid-documents/Ten%20Diversity%20Scholarship%20Resources/Walby%20C%20Armstrong%20C%20%26%20Strid%20\(2012\)%20Intersectionality-%20Multiple%20Inequalities%20in%20Social%20Theory%20.pdf](http://lsa.umich.edu/content/dam/ncid-assets/ncid-documents/Ten%20Diversity%20Scholarship%20Resources/Walby%20C%20Armstrong%20C%20%26%20Strid%20(2012)%20Intersectionality-%20Multiple%20Inequalities%20in%20Social%20Theory%20.pdf)

A magyar viszonyok azonban nem igazodnak ezen elméletekhez. A Szocvtv.⁹ a hazai hajléktalan helyzettel legrésztetesebben foglalkozó jogszabályként nem foglalkozik kiemelten a hajléktalan nők helyzetével, így általánosságban megállapítható, hogy közpolitika nem kezeli integráns társadalmi csoportként a hajléktalan nőket. Ezért a McCall által vázolt módszerek közül már az első megközelítési javaslat sem valósul meg. Kutatásomban éppen ezért ezt hívom segítségül ahhoz, hogy egy, eddig kevés célzott elemzés tárgyát képező csoportot vizsgáljak, melynek e téren való alulprezentáltsága okozza azokat a lentebb vázolt hátrányokat, melyekkel nap mint nap meg kell küzdeniük és amelyekre reflexiót sem a politika, sem a társadalom nem tud adni – pontosan a McCall révén megállapításra került, hatékony kezelési lehetőségek mellőzése miatt.

II. Hajléktalan nőnek lenni 2021-ben

A hajléktalanságról alkotható ismeretekre világszerte az e társadalmi csoportra szakosodott menhelyek és alapítványok adatai által derül fény, az országos, általános és rendszeres összeszámlálás sokkal ritkább.¹⁰ Az egyes országok összeírásai azonban számszerűleg rendszerint nem összehasonlíthatóak, hiszen az az állam szuverén döntése, pontosan hogyan definiálja a hajléktalanságot, ha területén már felismerte annak jelenlétét. Országoként változik, hogy a hajléktalanság a fedél nélküliséggel, a lakástalansággal, a bizonytalan lakhatással vagy éppen a nem megfelelő lakhatási körülményekkel van azonosítva.¹¹ Ráadásul különbözőek a kockázati okok és a vizsgálatok szempontjai is. Uniós szinten az 1989-ben alapított, nem-kormányzati szervezet, a FEANTSA¹² készít olyan éves jelentéseket, amelyek az egyes tagországokban hajléktalanként definiált személyek aktuális helyzetével foglalkoznak. E szervezet megbízásából készült egy, a hajléktalan nők helyzetéről szóló kutatás az Európai Unió akkori tagállamainak vizsgálatával. A 15 ország bevonásával készített felmérés megállapította, hogy a női hajléktalanság fő indikátora a családi állapot megváltozása válás vagy a férj halála által. 1999-ben, a kutatás évében a női hajléktalanok a hajléktalan emberek harmadát képezték, ez az arány azonban növekvő tendenciát mutatott. Továbbá fontos eredményként lett bemutatva, hogy a fiatal nők és a bevándorlók aránya növekedésnek indult a hajléktalan nők körében.¹³ Az azóta eltelt 20 évben azonban ennél részletesebb kutatás nem látott napvilágot.¹⁴

Arról, hogy ki minősül a magyar jog szerint hajléktalannak, a szociális igazgatásról és a szociális ellátásról szóló 1993. évi III. törvény rendelkezik, mégpedig a következőképpen: *„hajléktalan a bejelentett lakóhellyel nem rendelkező személy, kivéve azt, akinek bejelentett lakóhelye a hajléktalan szállás.”*¹⁵ Ami a rájuk vonatkozó adatokat illeti, A Február Harmadika Munkacsoport 2018. Február 3-án végzett éves állapotfelmérése szerint hozzávetőlegesen

⁹ 1993. évi III. törvény a szociális igazgatásról és szociális ellátásokról

¹⁰ TAMÁSI Erzsébet: „Egy férfinyira a hajléktalanságtól. Nőpolitika és hajléktalan nők az Európai Unióban” *Esély*, 2004/3. 26–57. esely.org/kiadvanyok/2004_3/TAMASI.pdf

¹¹ www.feantsa.org/en/toolkit/2005/04/01/ethos-typology-on-homelessness-and-housing-exclusion?bcParent=27

¹² *The European Federation of National Organisations Working with the Homeless*, 1991-ben, 15 tagállam kutatóival indított, *European Observatory on Homelessness*, amelynek központja Brüsszel.

¹³ Bill EDGAR – Joe DOHERTY: „Women and Homelessness in Europe” *Social Work in Europe* 2001/3. docs.scie-socialcareonline.org.uk/fulltext/74820.pdf

¹⁴ TAMÁSI (10. l.).

¹⁵ 1993. évi III. törvény a szociális igazgatásról és a szociális ellátásról 4. § (2) bekezdés.

tizennégyezer személy azonosítható ezzel a definícióval. Arra, hogy a hajléktalanságon belül hogyan oszlanak el az egyes, pontosan nem meghatározott kisebbségek, már nincsen országos szintű felmérés.

A Budapesti Módszertani és Szociális Központ (BMSZKI)¹⁶ adatai alapján minden negyedik hajléktalan ember nő.¹⁷ Hozzá kell azonban tenni, hogy ez mindenképpen csak egy hozzávetőleges arány, hiszen az információszerzés lehetősége e téren rendkívül korlátozott, ráadásul a BMSZKI-nek csupán Budapesten és vonzáskörzetében van illetékessége. Ezen okból kifolyólag ez a kutatás is a Budapesten élő hajléktalan nőket veszi górcső alá.

Arról, hogy a nők között milyen számban fordulnak elő hajléktalanok, még kevesebb információ áll rendelkezésre. A hajléktalan nők a hajléktalan emberek és a nők társadalmi csoportjának egy keresztmetszeti kisebbségi csoportja, vagyis már önmagában annak a felismerése, hogy speciális problémáik vannak, nehézségekbe ütközhet. S mivel számos olyan, specifikus problémával állnak szemben, melyet sem kizárólag a lakhatási, sem kizárólag a nőpolitika nézőpontjából nem lehet szemlélni, a megoldáskeresést is bonyolultabbá teszi.

A hátrányok, melyekkel egy hajléktalan nőnek meg kell küzdenie, rendkívül szerteágazóak, azonban bizonyos kategóriák alkotása egyrésztől nem lehetetlen, másrésztől segít megtalálni életüknek azon területeit, melyekre a közéletnek arra hivatott szereplői hatást gyakorolva pozitív változást tudnának előidézni.

A továbbiakban ezekkel a speciális problémakörökkel foglalkozom, kiemelve a nőket érő erőszakot, egészségügyi problémáikat, lakhatási nehézségeiket és a gyermekneveléssel járó problémákat. A tanulmányt egy hajléktalan nővel készített interjú elemzésével zárom; az ebből levont tapasztalatok alapján esett a választásom éppen ezekre a problémákra. Ezek közül is a legspecifikusabbnak a hajléktalan nőket érő erőszakot ítélt meg, így először ezt a témát ismertetem részletesebben.

III. Erőszak

Legyen akár férfi, akár nő, aki hajléktalanná válik, mindenképpen kiszolgáltatott helyzetbe kerül, hiszen elveszti az otthon nyújtotta védőhálót, életének egyik legalapvetőbb, biztos pontját. Az ilyen személyeket a legegyszerűbb kihasználni, ráadásul a lebukás esélye ebben az esetben alacsonyabb, így nincs akadály annak, hogy aki akar, valódi akadályok nélkül követhessen el jogsértést a hajléktalanok ellen a maga javára.

Női hajléktalanként a kiszolgáltatott helyzet teret ad az ellenük elkövetett szexuális erőszaknak.¹⁸ A „gyengébbik nem” egyébként is potenciális elszenvetője az ilyen típusú cselekményeknek, azonban egy hajléktalan nő még könnyebb célpontot jelent. Igen ritka jelenség, amikor ezekben az esetekben az áldozat a hatósághoz fordul és feljelentést tesz, mert egyrészt valószínűleg nem ismeri ezt a lehetőséget, másrészt pont az esetek gyakorisága miatt nem folya érdemi munka a tettes felderítésében és számonkérésében. A rendőrök és a

¹⁶ A Budapesti Módszertani Szociális Központ és Intézményei a legnagyobb budapesti hajléktalanellátó szervezet, állandóan változó, gyarapodó intézményeivel egyben az ország és a közép-európai régió egyik legnagyobb szociális szolgáltató szervezete. www.bmszki.hu/hu

¹⁷ www.bmszki.hu/hu/bunmegelozes-es-aldozatsegites-hajlektalan-ellatasban/hajlektalan-nok

¹⁸ Lilian GELBERG – Paul KOEGEL – Suzanne L. WENTZEL: „Antecedents of Physical and Sexual Victimization Among Homeless Women: A Comparison to Homeless Men” *American Journal of Community Sociology* 2000. 367–390. onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1023/A:1005157405618

hajléktalanok egymással szembeni bizalmatlansága pedig úgyszólván megpecsételi az ilyen esetek sorsát.

A szexuális erőszak intézményesített formájának tekinthető a párkapcsolati erőszak. A hajléktalanság körében megfigyelhető egy erős társfüggőség, hiszen egyedül mind anyagilag, mind pszichésen nehezebben viselnék el a hajléktalan lét megpróbáltatásait.¹⁹ Egy hajléktalan nőnek, különösen a még mindig erősen patriarchális szemléletű Magyarországon nagy igénye lehet egy vele ellenkező nemű társra.²⁰ Már ez a tényállás magában hordozza annak a lehetőségét, hogy partnere visszaéljen helyzetével – itt is ugyanazt figyelhetjük meg, mint a prostituált és ügyfele relációjában: egy hajléktalan nő túl nagymértékben van ráutalva a másik félre ahhoz, hogy megszakítsa vele a kapcsolatot, inkább elviseli az őt érő atrocitásokat.²¹

IV. Egészségi állapot

Az állandó lakóhely elvesztése automatikusan generálja a hajléktalan életét átható, folyamatos bizonytalanságot. A napi szinten jelen lévő bizonytalanság miatt a szorongás a hajléktalan létet kísérő állandó jelenség.²² Ez a mentális probléma a nőknél is megfigyelhető. Ennek következtében nemcsak a szorongás, hanem más, mentális betegségek is nagyobb arányban fordulnak elő a női hajléktalanok körében.²³ Ennek tudható be a hajléktalan nők körében jelentkező alkoholizmus és a pszichoaktív szerek gyakori használata. Súlyosbító tényező, hogy a preferált alkoholok és pszichoaktív szerek alacsony áruk és könnyű hozzáférhetőségük következtében rendkívül rossz minőségűek, ami az egészségi állapotra nagyobb mértékben van káros hatással. Az alkoholfogyasztási vagy szerhasználati problémával küzdő hajléktalan személy azonban nem jut megfelelő ellátáshoz, hiszen nem rendelkezik társadalombiztosítással vagy tartózkodási helyén nem elérhetőek ezek a szolgáltatások, vagy fennállnak bizonyos, az egészségügyi vagy szociális ellátásokhoz való hozzáférést korlátozó tényezők, mint például az ellátórendszerrel szembeni bizalmatlanság.²⁴ Így tehát az érintett szakemberek nem is tudnak érdemben reflektálni a hajléktalanok vagy hasonló, marginalizált társadalmi csoportok kezelési igényeire és sajátosságaira,²⁵ maguk a betegségek pedig kezelés hiányában elhatalmasodnak az azzal sújtottakon.

V. Lakhatás

Hajléktalan nőként az utcán éjszakázni sokkal nagyobb kockázatot jelent, mint ugyanezt férfiként megtenni. A szociális ellátórendszer azonban a kutatás szempontjából releváns városban, Budapesten nemhogy a női létből fakadó speciális, hanem még az általános, férfiak és nők által egyaránt támasztott általános igényekhez sem tud alkalmazkodni. Így irreális lenne

¹⁹ FEHÉR Boróka – KOVÁCS Ivetta: „Különbségek és hasonlóságok. Hajléktalan nők és férfiak összehasonlító vizsgálata a 2016. február 3-ai adatfelvétel alapján” *Esély* 2018/6. 75–106.

www.esely.org/kiadvanyok/2018_6/esely_2018-6_2-1_feher-kovacs_kulonbsegek_hasonlosagok.pdf

²⁰ FEHÉR – KOVÁCS (19. l.).

²¹ DÁVID Beáta – ALBERT Fruzsina: *Ha elszakad a háló... A hajléktalanság kapcsolathálózati megközelítésben* (Budapest: Új Mandátum 2001).

²² MOLNÁR Gábor: *A hajléktalanok lelki állapota*. Budapest, 2008. ezredveg.vasaros.com/z/html/zk_Molnar_Gabor_A_hajlektalanok_lekli_allapota.html

²³ TAMÁSI (10. l.).

²⁴ *2018-as éves jelentés (2017-es adatok) az EMCDDA számára*. Készítette: Drog Fókuszpont. 2018. 36. drogfokuszpont.hu/wp-content/uploads/EMCDDA_jelentes_2018_HU.pdf

²⁵ *2018-as éves jelentés (2017-es adatok) az EMCDDA számára*. Készítette: Drog Fókuszpont. 2018. 37.

az az elvárás, hogy a hajléktalan nők számára ideális mennyiségű, felszereltségű és a társadalmi csoportjukon belüli, egyes kisebbségek szükségleteinek kielégítésére is szakosodott lakhatási alternatíva álljon rendelkezésre.

Érthető, hogy nagy az igény a kizárólag nőket fogadó szálláslehetőségek irányt. Ami az ilyen típusú éjjeli menedékhelyeket illeti, a Budapesten működő intézmények összesen 156 főt képesek befogadni, ez a szám azonban a tél beköszöntével változó mértékben növekedhet – ekkor kerülhet sor esetleges férfi vendégek vagy párok befogadására is. Az éjjeli menedékhely azonban csupán éjszakázási lehetőséget biztosít, a meleg étel és az egy estére birtokba vehető ágy mellett számolni kell a túlsúlyfolttsággal, az elszaporodott poloskákkal és a többi lakó esetleges agresszivitásával vagy rosszindulatával.

Kizárólag nőket fogadó hajléktalanszálló Budapesten két darab van, melyek összesen 64 nő elszállásolására alkalmasak. Ezek az intézmények az úgynevezett átmeneti szállók közé tartoznak, vagyis az itt élők térítési díj ellenében többedmagukkal saját szobában kerülnek elhelyezésre határozatlan időre, emellett az intézmények bizonyos szolgáltatásokat, például szociális ügyintézési lehetőséget nyújtanak számukra.

Az átmeneti szállók közül a fővárosban található kettő olyan is, amelyik párok számára is nyitva áll. Az azonban a jelentkezők száma miatt a legtöbb esetben nem biztosított, hogy saját szoba álljon a rendelkezésükre, általában négy vagy hat személyre osztanak egy szobát. A privátszféra teljes hiánya egyrészt feszültséget kelthet nemcsak a partnerek, hanem az egy szobán osztozó párok között, azonban még ennek fényében sem tekinthető elégségesnek az ilyen lehetőséget (is) kínáló budapesti szálláshelyek száma.

Nem precedens nélküli, hogy egy nő gyermekével vagy gyermekeivel kerül az utcára, esetleg egy teljes család veszíti el a tetőt a feje felől. A szociális ellátórendszer erre a jelenségre reagálva két alternatívát kínál a szorult élethelyzetben lévők számára. Budapesten anyák és gyermekeik befogadására szakosodott anyaoththonokból nyolc található, míg CSÁO-ból (Családok Átmeneti Otthona) kerületenként egy-egy, ahol a szülők és gyermekeik legfeljebb 21. életévük betöltéséig együtt helyezhetők el.²⁶ Ezek az egyébként nemcsak önkormányzati, hanem egyházi vagy alapítványi fenntartású intézmények azonban határozott időre jelentenek csak lakhatási megoldást, a hajléktalan nőknek már a jelentkezéskor szembesülniük kell a hosszú várólistákkal és azzal, hogy csak korlátozott ideig tartózkodhatnak az intézményben. Az otthonokban ráadásul ugyanarra a problémára kell számítani a beköltözőknek, mint a párok számára is nyitva álló hajléktalanszállókban: az intimitásra és önálló családi életre itt is korlátozottak a lehetőségek. Az anyaoththonokban anyja és gyermeke vagy gyermekei számára általában nincs saját szoba biztosítva, valamint mindkét intézményre jellemző, hogy – alapvető funkcióikat megvalósítva – jelentős mértékben beleavatkoznak lakóik életébe.

²⁶ PÁLFI Regina: „Családon belüli erőszak a szociális szakemberek szerint” in: BOCSI Veronika – SZABÓ Gyula (szerk.): *Oktatás – Nevelés – Társadalom* (Debrecen: Didakt 2018). 76–87.
www.researchgate.net/profile/Dora_Konig-Goeroegh2/publication/326827529_THE_CHARACTERIZATION_OF_HANDBALL_PLAYERS_BY_POST_ON_THE_BASIS_OF_INTERNATIONAL_LITERATURE/links/5b6585b50f7e9bd7ae93a513/THE-CHARACTERIZATION-OF-HANDBALL-PLAYERS-BY-POST-ON-THE-BASIS-OF-INTERNATIONAL-LITERATURE.pdf

VI. Kockázati faktor: a gyermek

Az európai országokban a gyermeknevelésért való felelősségvállalás első helyen áll a hagyományosan a nőkhöz kötött szerepek között,²⁷ így szinte lehetetlen róluk diskurzust folytatni anélkül, hogy ez a témakör fel ne merüljön. Ezzel párhuzamosan ez az egyik legjelentősebb tényező, mely a hajléktalan anyákat megkülönbözteti a hajléktalanok társadalmi csoportján és a hajléktalan nők társadalmi csoportján belül, így elengedhetetlen külön is megemlékezni az olyan nőkről, akik anyaként többedmagukkal kerülnek az utcára.

Az azonban, hogy egy anya gyermekével együtt veszítse el lakóhelyét, a mai Magyarországon korántsem olyan magától értetődő. Noha az 1999. évi XXXI. törvény a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról²⁸ 7. § (1) bekezdése rögzíti, hogy „(...) *A gyermeket kizárólag anyagi okból fennálló veszélyeztetettség miatt nem szabad családjától elválasztani*”, a valóság mégis egészen más képet fest. Az alapvető jogok biztosának 2017-es jelentése szerint minden harmadik gyermeket anyagi okokból emelnek ki a családjukból.²⁹ Ezzel az állam már azelőtt elválasztja egymástól anyát és gyermeket, hogy egyáltalán hajléktalanná válnának, a gyermek elvesztésének traumája pedig komoly mentális betegségekhez vezethet, amiknek, mint láttuk, a mélyszegénységben és hajléktalanságban élő nők számára szinte egyedüli „gyógymódja” az alkoholizmus. Az állam tehát azzal, hogy gyermekétől megfosztja a nőt, kikövezi számára az utat a lecsúszás felé – annak ellenére, hogy a nevelőintézetek és gyermekotthonok fenntartásával több milliós terhet ró a saját nyakába.

Ennek elkerülésére nem árt tisztában lenni azzal, milyen lehetőségei vannak egy mélyszegénységben élő nőnek vagy családnak. A már említett anyaotthonok és CSÁO-k reális alternatívának tűnnek és a folyamatos intézményi kontroll még mindig elviselhetőbb, mint gyermek és szülőjének szétválasztása, azonban itt sem lehet szó nélkül elmenni amellett a tény mellett, hogy ezekre a helyekre nem lehet egyik pillanatról a másikra bekerülni: az utóbbi években egyre több család veszi igénybe ezt a lehetőséget, emiatt várólisták alakulnak ki.³⁰ Mindemellett, mint a Családok Átmeneti Otthona már a nevében is utal rá, csupán átmeneti jellegű megoldást jelent a krízisben lévők számára.

Emellett a bekerülés utáni élet sem hasonlítható az addig megszokottakhoz, hiszen az intézetek falai között a dolgozók erőteljes kontroll alatt tartják az ott élőket. A család élete egyik pillanatról a másikra nyilvánossá válik, mind a privátszféra, mind a magánautonómia megszűnik, hiszen még a leghétköznapibb szituációkban is részt vesznek az ott dolgozók. Ezáltal a család teljesen elveszti integritását, tagjai pedig önállóságukat, amely több esetben a való életbe történő visszatérés lehetőségétől fosztja meg őket.³¹

²⁷ FEHÉR – KOVÁCS (26. lj.).

²⁸ 1999. évi XXXI. törvény a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról.

²⁹ *Beszámoló az alapvető jogok biztosának és helyetteseinek tevékenységéről, 2017.* www.ajbh.hu/documents/10180/2811425/AJBH+besz%C3%A1mol%C3%B3+2017/60b3d968-ac8e-d28e-058b-64d0eb7e6d69?version=1.2

³⁰ RÁCZ Linda: „A családok átmeneti otthonából kikerülő anyák esélyeinek és lehetőségeinek vizsgálata” *Szellem és Tudomány* 2016/1–2. 237–268.

matarka.hu/koz/ISSN_2062-204X/7_evf_1-2_sz_2016/ISSN_2062-204X_7_evf_1-2_sz_2016_237-268.pdf

³¹ PÁL Gabriella – PÁL Tibor – TARDOS Katalin – VARJÚ Gabriella: „Családok átmeneti otthonai Budapest II.” *Kapocs* 2005/3. 8. epa.oszk.hu/02900/02943/00018/pdf/EPA02943_kapocs_2005_3_04.pdf

VII. „Inkább a híd alá!”

A szociális ellátórendszer említett intézményeiről volt szerencsém személyes véleményt is meghallgatni egy olyan, hajléktalanságon keresztülment nő elbeszéléséből, akit egy félig strukturált interjú keretében a női hajléktalan-lét egyes aspektusairól kérdeztem. Életének releváns eseményei híven tükrözik a hajléktalan nők kilátástalan helyzetét, melyet összetettsége miatt a közpolitika a hallottak alapján képtelen kezelni. Részletesebb ismertetésük egyben alátámasztja a kutatásban eddig megállapítottakat.

Interjúalanyom a 2000-es évek elején került az utcára, miután válással akart szabadulni bántalmazó kapcsolatából, ám férje több alkalommal is erőszak útján akadályozta meg abban, hogy lépéseket tegyen ennek érdekében. Addigi lakhelyéről, egy Pest megyei településről egyik pillanatról a másikra volt kénytelen az akkor hatéves fiával elmenekülni. Alacsony iskolai végzettsége és az ebből fakadó megélhetési gondok, valamint a jövőbeli lakhatási, egzisztenciális problémák gondolata sokáig visszatartotta ettől a lépéstől, azonban kisfia megadta számára az utolsó löketet, amikor őt az otthon maradás vagy a „szökés” lehetősége elé állította: „Anyu, inkább a híd alá!” Így vezetett az útjuk a fővárosba.

Budapestre érkezve kapualjakban, pincékben húzták meg magukat, miközben az anya iskolai lehetőség után nézett a fiának, amellet természetesen, hogy munkát igyekezett találni magának. Az utcai éjszakázás részletes körülményeiről kevés szót ejtett, arra utalt mindössze, hogy megjártak mindent, amit csak elképzelni lehetett, valamint, hogy a „régiek” – távolabbi ismerősei – segítették őket a bujkálásban. Interjúalanyom ugyanis már akkoriban tisztában volt azzal, hogy a gyámhatóság bármelyik pillanatban elválaszthatja őt a fiától.

Egy villamoson tett utazás során találkozott a Menhely Alapítvány hirdetésével, ennek hatására fordult a civil szervezethez, melynek berkein belül sikerült belátható időn belül fiával együtt anyaotthonba kerülniük. Az alapítványhoz való fordulást sokáig halogatta, hiszen nem bízott az intézmény hivatalos jellegében,³² félt, hogy kapcsolatban áll egy olyan hatósággal (vagy éppen maga a hatóság), amely valamiképpen szankcionálja az ő és gyermeke utcai életét, esetleg elválasztják őket egymástól. A helyzet kilátástalanságára tekintettel azonban mégis a hozzájuk folyamodás mellett döntött.

Az anyaotthonról a kisfiának voltak pozitív tapasztalatai. Interjúalanyom elmondása szerint a gyermek úgy nyilatkozott, neki „akkor volt a legjobb”. Ami a saját véleményét illeti, ő meglehetősen nehezen viselte, hogy fiával nem kapott külön szobát, valamint, hogy az alkalmazottak szigorúan határozták meg a napirendet, ami egyrészt nem mindig illeszkedett igényeihez, másrészt nem engedte az attól való eltérést. Külön kiemelte, hogy gyermekét soha nem hagyhatta szabadon, így rendkívül meg volt kötve a keze, ami a napi teendők elvégzését illeti. Ez a tapasztalat teljes mértékben igazodik az otthonokról fentebb írottakhoz: a privátszféra és az önrendelkezés hiánya a jellemző ezekben az intézményekben.

Nem véletlen, hogy interjúalanyom helyzetében akkor érzett némi javulást, amikor külön szobát tudtak számukra biztosítani. Az itt eltöltött időnek az anyaotthon megszűnése vetett véget, mely után kezdődött anya és fiának albérletről albérletre vándorlása.

³² MEDVE-BÁLINT Gergő – BODA Zsolt: „Az egyenlőtlenség és a jövedelem hatása a bizalomra” in: BODA Zsolt (szerk.): *Bizalom és közpolitika. Jobban működnek-e az intézmények, ha bíznak bennük?* (Budapest: Argumentum – MTA TK Politikatudományi Intézet 2016) 23–55.
politikatudomany.tk.mta.hu/uploads/files/Boda_konyv_imprimelni.pdf

Interjúalanyom az időrendiséget magától nem tartotta, célzott kérdések hatására pedig több esetben eltérő válaszokat adott, így időben nehezen meghatározható az egyes életesemények egymásutániséga. Közvetlenül az anyaotthon megszűnése utáni időszakra tehető, amikor a Menhely Alapítvány égisze alatt meghirdetett pályázatot megnyerve elegendő pénzhez jutott ahhoz, hogy bérbe tudjon venni egy lakást. Az albérletkeresés nehézségeit firtató kérdésre adott válasz szerint egy hét alatt talált megfelelő árfekvésűt, hiszen „akkoriban még humánusabbak voltak az emberek”. Az első albérlet óta ugyan sok költözéssel, de kisebb megszakításokkal sikerült elkerülnie a huzamosabb ideig utcán való tartózkodást.

Ennek háttérében azonban sok volt a megpróbáltatás. Főbérői szinte kivétel nélkül bejelentés nélkül bocsátották rendelkezésére az adott lakást, ami nemcsak interjúalanyom, hanem fiának életében is jelentős problémákat okozott. Állandó lakcím vagy tartózkodási hely hiányában interjúalanyom munkaerő-piaci helyzete még kilátástalanabbá vált, hiszen a munkavállalók idegenkedtek a papíron hajléktalan személyek alkalmazásától. Alacsony iskolázottsága egyébként is beszűkítette lehetőségeit, nőként pedig eleve bérhátrányból indult az ugyanolyan kvalitásokkal rendelkező férfi jelentkezőkkel szemben. A feltett kérdésekre szűkszavúan válaszolva annyit mondott, hogy mindig talált magának valamit, példának hozva fel a banki takarítást, valamint a Fedél Nélkül³³ szerkesztőségében folytatott tevékenységét, melyeket egymás mellett, párhuzamosan végzett – és végez jelenleg is –, hogy fenn tudja tartani magát.

Visszaélve a kiszolgáltatottságával, több főbérő is rosszhiszemű magatartást tanúsított. Interjúalanyom elmondása szerint a lakbér havi fizetésén felül, de a lakás bérlésének feltételéül szabva, kötelezték őt több esetben bizonyos, a főbérő előnyére váló tevékenység elvégzésére, például háziállatának rendszeres gondozására – nemcsak a főbérő távolléte esetén. Egy másik esetben a főbérő tőle várta el azt az összeget, melyet aztán kezelőorvosának juttatott el hálapénzként. Interjúalanyom szorult helyzetében nem tudott mást tenni, mint a kérésnek (saját bevallása szerint inkább utasításnak) eleget tenni.

Szintén kénytelen volt elviselni, hogy főbérője visszaéljen a szituáció szülte hatalmával, amikor egyik nap munkából hazaérve az albérlethez kapott kulccsal nem tudott bemenni a lakásába, mivel a zárat aznap – tudta meg a szomszédoktól –, amíg ő dolgozott, a tulajdonos kicserélte. Tette ezt annak ellenére, hogy a lakbér havi rendszerességgel ki volt fizetve és a lakókra nem érkezett semmiféle panasz. A főbérővel való egyeztetés után interjúalanyom zárba illő kulcsot nem, csak időt kapott, hogy összepakolja saját és fiának használati tárgyait és késedelem nélkül elhagyja az ingatlant.

Azon a tényen, hogy magán kívül nem számíthat senkire, elmondása szerint párkapcsolatai sem változtattak alapvetően. Nem beszélt sokat a férfiakról, a tőle elhangzottakból az derült ki, hogy miután Budapestre került, több partnere is volt, azonban egyikőjük mellett sem találta meg a keresett biztonságot. Kapcsolataiban soha nem érezte magát egyenrangú félnek, hiszen ő maga megszakításokkal, de bérelt lakásban élt és szintén nem folyamatosan, de volt munkahelye, míg aktuális párja általában ezeknek egyikével sem, vagy csak az egyikkel rendelkezett; számára pont „kapóra jött” interjúalanyom és az általa megteremtett viszonylagos biztos helyzet. Egyik egykori élettársa ráadásul feltehetőleg alkoholista volt, aki, ha sokat ivott, agresszívvá vált és több esetben fizikailag is bántalmazta őt – mint ahogy tette azt egykori férje

³³ Hajléktalan személyek által szerkesztett és terjesztett, meghatározott piaci ár nélküli hetilap.

is. Ennek ellenére nagyjából négy évig éltek egymás mellett, hiszen interjúalanyom véleménye szerint a mindennapi küzdelmekben egymás nélkül még mindig rosszabb lett volna. Ezek a tapasztalatok is teljes mértékben alátámasztják a fentebb írottakat, különös tekintettel Fehér–Kovács³⁴ tanulmányára, vagyis, hogy egy hajléktalan nő sokkal kiszolgáltatottabb helyzetben van egy párkapcsolatban, mint egy nem hajléktalan nő, a kiszolgáltatottsága azonban azt is maga után vonja, hogy kisebb eséllyel lép ki a bántalmazó kapcsolatokból.

Interjúalanyom ezeket a küzdelmeket azonban nemcsak saját magáért, hanem a fiáért is vállalta. Közvetlenül a Budapestre érkezés után, amikor még nem volt biztos fedél a fejük felett, tudatában annak, hogy a gyámhatóság kérdés nélkül elveheti tőle gyermekét, minden tőle telhetőt megtett, hogy ne találjanak rájuk. Az anyaothtonba költözéssel is csak átmenetileg szűnt meg a bujkálási kényszer, ugyanis a hatóság albérletről albérletre vándorlásuk közben többször érkezett ki hozzájuk abból a célból, hogy az állapotokat felmérve elválassza anyát és fiát egymástól. Ezekben az esetekben az egyetlen segítséget a szomszédok jelentették, akik vagy a vizsgálat alatt lakásukban bújtatták a fiút, vagy szóbeli nyilatkozatot tettek, melyben az anya példaértékű magatartásáról, otthonuk rendben tartásáról és az anya és fia közötti jó viszonyról számoltak be. Ily módon sikerült elkerülni, hogy a gyermek nevelőintézetbe legyen utalva, amire az elmondottak alapján valóban csak anyagi helyzetük miatt került volna sor. Az alapvető jogok biztosának már idézett jelentését³⁵ ismervén ez a tény nem okoz meglepetést.

Ennek ellenére a gyermek életének alakulása alapján bizonyítást nyert, hogy a módszer alkalmazása nem feltétele egy gyermek jövője biztosításának – a fiú ugyanis sikerrel végighaladván a közoktatási rendszer minden fokozatán, szakmát szerezvén napjainkban szakácsként dolgozik, emellett párkapcsolatban él.

Interjúalanyom életének volt azonban olyan periódusa, amikor kellően megszorulva érezte magát ahhoz, hogy felmerüljön benne fiának nevelőszülőkhöz való adása – belátható, hogy ez humánusabb lehetőség volt, mint a nevelőotthonba adás, ami a gyámhatóság eljárásának eredménye lett volna. Saját bevallása szerint hivatásos családsegítőhöz fordult, aki ajánlott számára egy jelentkezőt, akivel egy személyes találkozó is leszervezésre került. A találkozón viszont interjúalanyom közvetlenül nem vehetett részt, ugyanis a helyszínen fia és a jövőben nevelőszülő – egy középkorú nő - kettesben vonultak el egy szobába, ahova interjúalanyom számára a belépés meg lett tiltva. Csak fiának beszámolója alapján szerezhetett információkat az ott elhangzottakról, melyek ismeretében világos lett számára, hogy gyermekére munkavégzés céljából lenne szüksége az „öregasszonynak”. A tények ismeretében interjúalanyom az ajánlat elutasítása mellett döntött és a negatív élmény hatására a jövőben tartózkodott a családsegítőhöz való fordulástól. A szerencsétlen esemény csak tovább erősítette benne a hivatalos szervekkel szembeni bizalmatlanságát, ami a hivatkozott kutatás szerint nem egyedi eset a hozzá hasonló, marginalizált helyzetű embereknél.³⁶

Gyermekének nagykorúvá válásával lekerült a válláról a róla való gondoskodás terhe. Fiának elköltözésével, lévén ő maga egyedülálló és nem is vágyik társra, immár csak saját magát kell fenntartania, ami munkái segítségével – melyek közül az egyik a Fedél Nélkülhöz és ezáltal a biztos védőhálót jelentő Menhely Alapítványhoz köti őt – egyszerűbb feladat. Helyzete

³⁴ FEHÉR – KOVÁCS (26. lj.).

³⁵ Beszámoló az alapvető jogok biztosának és helyetteseinek tevékenységéről, 2017 (29. lj.).

³⁶ MEDVE-BÁLINT – BODA (32. lj.).

stabilizálódni látszik, azonban ez az állítás nem igaz a hajléktalan nők, mint társadalmi csoport egészére.

Magyarország Alaptörvényének hetedik,³⁷ 2018. október 15-i, valamint a szabálysértési törvény³⁸ szintén e naptól hatályos módosítása alapján a közterületen való életvitelszerű tartózkodás egy büntetendő tényállást valósít meg. A jogalkotó felismert egy szociális problémát, azonban kezelését büntetés módján valósította meg. Ez a hajléktalan nők szempontjából egy újabb hátrányt okozó mechanizmusnak minősül, mely újabb, specifikusan az ő társadalmi csoportjukra jellemző hátrányok generálódását jelenti; mindezzel párhuzamosan nem születnek őket érintő, támogató intézkedések és nem szerveződnek programok, így a közeli jövőben nem képzelhető el helyzetükben lényegi javulás.

Emellett az is világos, hogy a hajléktalanság nőket érintő kérdései elsősorban az ország nőpolitikájának kudarcait, gyengeségeit, tendenciáit és lehetőségeit is tükrözik.³⁹ Magyarország e tekintetben egy jellegzetesen patriarchális szemléletű állam,⁴⁰ ahol ennek megfelelően a nők másodlagos szerepet játszanak a társadalomban a férfiakkal szemben a családról való (nem anyagi) gondoskodás és a gyermeknevelés kivételével. Érdemi érdekérvényesítési lehetőség hiányában nem tehetnek mást, mint hogy elviselik az őket érő hátrányokat, legyenek akár hajlékkal rendelkező vagy hajléktalan személyek. A magyar közpolitika tehát e téren gyerekcipőben jár és a tendenciákat figyelve nem megjósolható, mikor fog az a cipő szorítani.

---

³⁷ Magyarország Alaptörvényének hetedik módosítása.

³⁸ 2012. évi II. törvény a szabálysértésekről, a szabálysértési eljárásról és a szabálysértési nyilvántartási rendszerről

³⁹ TAMÁSI (10. lj.).

⁴⁰ PONGRÁCZ Tiborné: „A nemi szerepek társadalmi megítélése. Egy nemzetközi összehasonlító vizsgálat tapasztalatai” in: NAGY Ildikó – PONGRÁCZ Tiborné – TÓTH István György (szerk.): *Szerepváltozások. Jelentés a nők és férfiak helyzetéről 2005* (Budapest: Tárki – Ifjúsági, Családügyi, Szociális és Esélyegyenlőségi Minisztérium 2005) 15–43. old.tarki.hu/adatbank-h/kutjel/pdf/a966.pdf